

Türküstan

www.turkustan.info

Dilqəm ƏHMƏD

... Mələkli İğdırın mərkəzinə bağlı bir qəsəbədir. Tarixçilərin yazdıqlarına görə, Səlcuqlu sultanı Məlik şah Qarsı fəth edərkən ordugahını burada qurub. 1913-cü ildə aparılan qazıntılar zamanı Urartu dövrünə aid nümunələr tapılıb. 1923-cü ildə kənd, 1970-ci illərdə isə qəsəbə statusunu alıb. Qəsəbədə yaşayan əhalinin əsasını Azərbaycan türkləri təşkil edir.

Ötən il 44 günlük Vətən müharibəsi

oyanması və İslam-Türk aləminin itihada qarşı təməyül göstərməsi mövzusunda sərf etdiyimiz qeyrətlər və etdiyimiz nacizənə xidmətlərdən bəhs etməyəcəyəm. Ancaq qurtuluşun bəzi xatirələrindən bəhs etməyi faydalı görməkdəyəm. 1918-ci ildə ordumuz Qafqaz və İrandan çəkilmiş və firqə komandanı Əli Kamal bəy minbaşı Məhmed bəydən xal-

rək vəziyyəti danışdıq. Bir neçə günlük intizardan sonra bizə bir şey edə bilməyəcəyini, ancaq əsirət rəisləri ilə görüşməyimizin faydalı olacağını rəsmən bildirdilər. Dərhal Bəyazid məbusu Şövkət bəyə getdik. Şövkət bəy Şeyx İbrahim bəyi, Əbdülvahab bəyi və Zorzadə İzzət əfəndini çağıraraq qısa bir müşavirədən sonra şəxsən özü də iştirak etmək surətiylə Mələklini qurtarmağa qərar verdilər. Fəqət Şövkət bəyin bu hərəkəti təhriat qələmindən istefasını icab etdirdiyindən yerinə BroHesso Telli namı ilə bilinən İbrahim ağa göndərildi. Gedən bu əsirət qüvvəti ermənilərə böyük tələfat verərək üç minə yaxın türkü qurtarıb Erhaciya gətirdilər. O zaman ermənilər də qətləyə başlamışdı. Qılıncdan və zülməndən qurtulanlar Erhaciya sığınirdi. Kerim-

yən əsgəri qitədə qardaşım Əsəd, Bahçeli oğlu Hüseyn, Abbas oğlu Haşim də könüllü olaraq vardılar. Bi-

tefondaki satıcıya əylərək "Mələkli kəndindən Əkbər Tufan deyən, o mənə tanıyır" dedim. Dro satıcıya

Dro ilə İrəvanda savaşıdı, Beyrutda qarşılaşdı

beylə Çingiz bəy adında bir zabiti-miz təşkilat qurur və bir tərəfdən də Bulaqbaşı mövqeyinə əsgər göndərirlirdi. Bu yeni təşkilatınma Erhaciya da sirayət etdi və buradakı dağınıq qüvvələri təlimli şəkildə bir araya gəlmək məqsədilə əsgərə göndərildi. Erhaciya təşkilatında Hacı Xanlar bəy, Şəfi Əcal, Mələkli Mirzəhəmməd oğlu Həsən və Əlihüseyn oğlu Hənifənin böyük əməyi vardır. Bunlar bir tərəfdən də ərzaq toplayırdılar. Bir neçə gün sonra Erhaciya topluluq İğdırı hücum etdi. Əvvəlcə bu camaatı əsgər zənn edən ermə-

nci dəfədə İğdırı ala bilmədik. İkinci səfərdə əsirət alaylarının iştirakı ilə İğdır 12 noyabr 1920-ci ildə işğal edildi".

1926-cı ildə Əli Əkbər Tufan ağa və bəy sürgünü ilə bağlı İğdır-dan getmiş, daha sonra geri qayıtmışdı. O, əvvəlcə Ermənistanı, daha sonra Azərbaycana gedib, ardınca İrana yola düşüb. Onunla birlikdə Paşa Ekinçi və Hüseyn Əli Başkentli adlı iki azərbaycanlı lider də sürgün edilib. Bu iki şəxs İstanbulda 6

"həmən o yoldaşı evə göndər! Müsafirim olacaq" şəkildə əmr verdi. Ancaq bizim avtobus yola çıxmaq üzrə idi. Avtobusa minib oturmağa əyləşdiyim zaman qərribə bir hissə irkildim. İllər öncə ölümünə savaşıdığı Dro ilə bir gün Beyrutda bu şəkildə qarşılaşacağımı söyləmişdilər, necə inana bilirdim. Onun düşməliyini və dostluğunu içimə yad edərək Beyrutdan ayrıldım".

Əli Əkbər Tufanın bu xatirəsi doğrudur. Çünki Dro, həqiqətən, II Dünya müharibəsindən sonra Beyrutda yerləşərək ticarətlə məşğul olub.

Tələt paşanın istəyi

Əli Əkbər bəyin oğlu Tələt Tufan 15 aprel 1915-ci ildə Mələklidə doğulub. Əli Əkbər bəylə Zivər xanımın tək övladı olub. Yazılanlara görə, Tələtin bir yaşı münasibətilə keçirilən ad günü mərasimində Sarıqamış fəlakətzedələri üçün 90 Rəşad altını yardım toplanıb. Tələt paşanın istəyi üzərinə Əli Əkbər Tufan oğluna Tələt adını verib.

Əkbər Tufanın nəvəsi Həsən Tufan "Ay işığından gün işığına Azərbaycan" adlı məqaləsində babası haqqında bunları yazıb: "Babam Əli Əkbər Tufan iki dönmə xalqı təmsil etdiyi Çar duması başda olmaqla Azərbaycan və Türkiyənin sərfi ilə bağlı tarixə iz salan olduqca önəmli mövzuları danışdı... 1918-ci ilin baharında Gürcüstanda Məhəmmədəmin Rəsulzadə və yoldaşları ilə ortaq işlər görmüşdü babam. Orada Azərbaycanın ilk cümhurbaşqanınin Məhəmmədəmin Rəsulzadə olacağı, bir müddət Gəncənin paytaxt olacağı, daha sonra da Bakının düşməndən qurtarılması ilə paytaxtın Bakı olacağı qərarə alınmışdı. Babamı Bakıya dəvət edən cümhurbaşqanı Məhəmmədəmin Rəsulzadə bir neçə gün görüşdükdən sonra babamın 'İğdir çətin günlər yaşayır, Naxçıvan da elə, həmən dönməliyem' deməsindən sonra vidalaşdı ayrıldı. Rəhmətlik babam həmişə söyləyirdi: 'Bu nəsil hazıra nazir nəsil-dir. Ümid edirəm ki, bizim yaşadığımızımıza və qazandıqlarımıza sahib çıxar. Yoxsa əski günlər geri gələ bilər. Bu ölkənin və torpaqlarımızın qiymətini bilin. Azadlığınıza sahib çıxın. Öz torpaqlarınızda əsir olaraq yaşamayın'."

ay sürgündə qaldıqdan sonra məcburi şəkildə Ayvalıq bölgəsində məskunlaşdılar.

Həcc səfəri və Drodan xəbər

Tədqiqatçı Mucəhit Özden Hun İğdırıya bağlı kitabında Əli Əkbər Tufanın II Dünya müharibəsindən sonra, 1950-ci illərdə Həcc ziyarəti bərpə edildiyi zaman yolda başına gələn bir hadisəni qeyd edib: "Həccdən qayıtdığımız zaman avtobusumuz Beyrutda yarım saatlıq fasilə vermişdi. Aşağı düşüb alış-veriş etməyə qərar verdik. Bir qrup yoldaşla qarşılaşdıq. Çıxan bir manifaktura dükanından içəri girdik. Aramızda türkçə danışdığımızı eşidən dükan sahibi də bizimlə türkçə danışdı. "Hacı bəylər haralısınız?" deyər soruşdu. Hamımız növbə ilə cavabladım. Növbə mənə gəlməyə "İğdırıyam" dedim. Bu sözümlə eşidən şəxs həyəcanlandı, sevinərək "bizim patron da İğdırıdır" dedi. Marağ mənə bürüdü, "patronunuz kimdir?" deyər soruşdum. Satıcı tək kəlmə ilə "Dro" deməzmi? Satıcı tez telefonu götürdü, "patron, burada bir hacı bəy İğdırıya olduqunu söyləyir" dedi. Mən

"Həccdən qayıtdığımız zaman avtobusumuz Beyrutda yarım saatlıq fasilə vermişdi. Aşağı düşüb alış-veriş etməyə qərar verdik. Bir qrup yoldaşla qarşılaşdıq. Çıxan bir manifaktura dükanından içəri girdik. Aramızda türkçə danışdığımızı eşidən dükan sahibi də bizimlə türkçə danışdı. "Hacı bəylər haralısınız?" deyər soruşdu. Hamımız növbə ilə cavabladım. Növbə mənə gəlməyə "İğdırıyam" dedim. Bu sözümlə eşidən şəxs həyəcanlandı, sevinərək "bizim patron da İğdırıdır" dedi. Marağ mənə bürüdü, "patronunuz kimdir?" deyər soruşdum. Satıcı tək kəlmə ilə "Dro" deməzmi?."

bəsi dövründə qəsəbə bələdiyyə məclisinin 07.10.2020 tarixli qərarı ilə Güneşli məhəlləsinin adı Qarabağ məhəlləsi olaraq dəyişdirilib. 2018-ci ildə isə qəsəbədə Şəhriyyənin büstü qoyulub.

Qəsəbənin qədim Çaybaşı məzarlığındakı qoç başları da ərəzidə qədimdən türklərin yerləşdiyini göstərir.

Məzarını ziyarət edəcəyimiz şəxs də bu məzarlıqda dəfn olunub...

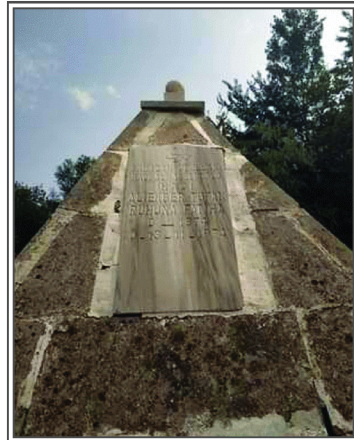
Əli Əkbər Tufan kimdir?

Ramazanoğulları nəslindən olan Əli Əkbər Tufan 1874-cü ildə İğdırın Mələkli kəndində doğulub. İrəvan gimnaziyasında təhsil alıb, iddialara görə erməni general Dro (Drastamat Kanayan) ilə məktəb yoldaşı olub. Erməni zülmünün başladığı illərdə Droya qarşı Azərbaycan türklərini təşkilatlandıran Əli Əkbər Tufan olub.

Tufan fəaliyyəti ilə bağlı illər sonra "Pamukova" qəzetində xatirələrini dərc etdirib. Məcid Hunun rəhbəri olduğu qəzetin 17 noyabr 1954-cü il tarixli 45-ci sayında çıxan xatirəsində Tufan Qurtuluş savaşı illərində İğdırın azad edilməsindən bu şəkildə bəhs edib: "1905-ci ildə türklərlə ermənilər arasındakı gərginlik və mücadilədən sonra milli hissiyyətin

qi təşkilatlandırmaq məqsədilə 4 nəfər istəmişdi. Məhmed bəyin tənsibi ilə Həmid bəy oğlu Fəttah Güneş, Əlibəy oğlu Tayfur, Mələklidən Ağabəy və mən vəzifələndirildik. Cəbbə-xana və tūfəng ilə xalqı intizamli bir şəkildə təşkilatlandırmaq üçün zabıt gətirmək məqsədilə Qarsda Yaquub Şövqə paşa nəzdində bir heyət göndərilməsi qərarlaşdırıldı. Gedən heyət mərhum Əli Əşrəf bəy (Güneş) və İrəvanlı Rza bəylərdi. Yaquub Şövqi paşa oğünkü vəziyyət icabı yardım edə bilmədiyi üçün heyət əliboş dönmüş və mənəviyyəti qırılan xalq da İğdırı tərək edərək İrana getmək məcburiyyətində qalmışdır. Çobankərəli və irəvanlılar Xoyda, saraçlılar, gödəkililər və axuralılar da Qaraköse və Ərzurumda yerləşdilər. Təbii ki, zəif qalan bizlər də təşkilatı qurmağa müvəffəq ola bilmədik. Bu arada mən ailəmlə birlikdə Şərilə, əqrəbələrim Əsəd, Qurban, Mədəd və Cəlil də Doğu Bəyazidə getdik. Bir müddət sonra gəlib bizi də İran yolu ilə Doğu Bəyazidə gətirdilər. Bu arada ermənilər İğdırı və civarında müsəlmanları təzyiqlə və qətləyə hazırlıqlarına başladılar və türklərin ən çox bərnəyi olan Mələklidə Kırə tərəfindən mühasirə etmişdilər. O zaman Bəyazidə mühacir olan Söyüclü məhəlləsindən tüccar Abbasla birlikdə firqə komandanı Cavid bəyə gedə-

nilər qaçsalar da, daha sonra vəziyyəti öyrəndikdən sonra təkrar İğdırıya qayıtdılar. Bunun üzərinə Erhaciya xalq Orqofa çəkilmək məcburiyyətində qaldı. Buradan da Bəyazidə gedərək İrana keçildi.

Bu surətlə istər erməni zülmü və istərsə də ərzaq nöqsanlılığı üzündən İğdırı xalqı İrana çəkilməmişdi. Bizlər əksəriyyətlə Xoy civarında olan Senger, Təzəköy və Kişmiştəpədə yerləşdik. Qışı burada keçirdikdən sonra təkrar Bəyazidə gəldik. Bu əsnada ordu İğdırın işğalına hazırlığa başlamış və Gündeli Süleyman bir neçə nəfərlə birlikdə Mələkli Cavad xan, Abdulla oğlu Yusif və Salmənoğlu Feyzullar olduqları halda Bəyazidə gəldilər. İğdırı üzərinə yürü-